

בלדה לעוזב השטייטל

בעבר, רק 7% עזבו את החברה החרדית, אך לפי מחקרים חדשים, שיעור העוזבים כבר עומד על 15%. לאלה יש להוסיף את הקבוצה הצומחת של החרדים המודרניים. המומחים משוכנעים שהתהליך רק יילך ויגבר, ומצביעים על שינוי מכוון: החברה החרדית כבר לא מתנכרת למי שפנו לה עורף

מירב מורן איור: מאיה איש שלום

מאז 7 באוקטובר, אנחנו עוברים משבעה לשבעה פוגשים הורים שמספידים שנים אבודות של כעס וריחוק מבניהם ובנותיהם. למדו לקח – הושיטו לילדיכם יד, אל תחכו שיהיה מאוחר מדי. בדברים אלה נפתח בחודש שעבר טקס זיכרון להרוגי טבח 7 באוקטובר ומלחמת חרבות ברזל ול מקרב יוצאי החברה החרדית. הטקס נערך בבית ציוני אמריקה, לא רחוק מהסניף התל-אביבי של עמותת "יוצאים לשינוי", מארגנת האירוע. בקהל שגדש את האולם נראו לא מעט חרדים. זמרות שרו שירי זיכרון, ודודתו של אחד הנופלים, חרדית אדוקה, עלתה לבמה בפאה, לבושה בצניעות קפדנית ונשאה דברים לזכרו. אחד מהנרצחים ב-7 באוקטובר היה סמל דוד מיטלמן שנהרג בקרב על קיבוץ כיסופים והוא בן 20. מיטלמן גדל במשפחה חרדית ליטאית בת תשעה ילדים, התחנך בשיבות, עזב והתגייס לצה"ל. את שירותו עשה כלוחם, והוכר כחייל בודד בחטיבת גולני כשהוא מבלה את החופשות והשבתות בקיבוץ ראש צורים שבגוש עציון. משפחתו המלווה של מיטלמן בקיבוץ וחבריו לשירות הניחו שייטמן בטקס צבאי כחייל שנפל על הגנת המולדת. אולם כשבאה משלחת המבשרים לבית המשפחה הביולוגית במודיעין עלית, ההורים ביקשו קבורה יהודית. וכך מיטלמן נקבר כמצוות ההלכה: בתכריכים ולא בארון, בטקס אורחי ובבית עלמין אורחי, ועל קברו לא הוצבה מצבה צבאית.

"כארגון של יוצאי המגזר החרדי, חשוב לנו לפרסם תמונה של כל יוצא שנהרג, השתתפות בצערה, תקציר תולדות חייו, הזמנה להלוויה ופרטי טי השבעה", אומר נדב רוזנבלט, מנכ"ל יוצאים לשינוי. "התוכנית אינה פשוטה. לא כל משפחה ששה שיוהו את בנה כמי שעזב את העולם החרדי. גם כשמקבלים את הילד, לא גאים בדבר, אפילו אם עברו כמה שנים מאז". במקרה של מיטלמן, כשנודע דבר ההלוויה והקבורה הלא-צבאית, התפשט שיח וזעם ברשתות והגיע לאתרי החדשות ולעיתונות. תקפו את הוריו שכביכול התנכרו לו בחייו, ובמותו כפו עליו לחזור אל העולם שעזב בטריוקת דלת. כתגובת נגד נולדו יוזמות הנצחה חליפיות על גבול המחאה: השקות חגיגיות לקוקטייל "קינג דיוויד" בצבעי גולני שנרקחו לזכרו בתפריט פאבים בתל אביב ובירושלים והצבת פסל מתכת בדמות סמל גולני על קברו האזרחי. המקרה של מיטלמן מייצג – בקיצוניות טר"גית – קו פרשת מים ביחס משפחות חרדיות לבנים העוזבים את הדרך. לאחר סערת הקבורה, כמעין צעד לפיוס, נתנו הוריו את ברכתם להפצה של עשרות אלפי דיסקיות צבאיות עם שמו של דוד "המגיסט התותח מגולני" לצד תפילת שמע ישראל. השנה, ביום הזיכרון לחללי צה"ל, הופיעו הוריו בפני תלמידים בשיבות ובבתי ספר בורם הממלכתית וסיפרו על חייו וגבורתו של דוד בנם. "כל אחד לפי רבותיו ועניינו

— מי שאינו יכול להגן על הארץ בלימוד תורה, יגן על הארץ כחייל בצבא", אומרת היום אמו, תמה. "אנחנו גאים בדוד ובמסירותו. המשפחה שליוותה אותו שונה מאיתנו באורחות חייה וזה טוב. כך היה לדוד עוד בית שהתאים לצרכיו. עצתי להורים: תמשיכו לאהוב את הבן, חרף שבחר בדרך שונה". "סוף-סוף רואים את המשפחה החרדית מתייצבת באומץ, הודפת את הרבנים ולחץ חברתי, ומחבקת את בניה שעוזבים את דרך התורה", אומר חוקר החברה החרדית ד"ר נרי הורוביץ. במחקר הגדול שערך ויתפרסם בקיץ הורוביץ מזהה שינויים מהירים בסביבת הצעירים שמ שאירים מאחור את עברם החרדי ועוברים לחיות בחברה הכללית. "המשפחה החרדית היא הסיפור הגדול של הזמן הזה. ההכלה מנצחת, והיא הפתח לשינוי הנוחץ בישראל. הצעיר החרידי שבעבר התלבט עד החתונה – ומשהתחתן כבר לא יכול היה לעזוב את המסגרת – מקבל ביטחון שיציאה היא אפשרות. נסדק המיתוס שעויבה תגזור בדידות ואומללות, תוביל לדיכאון עד להתאבדות. היציאה כבר לא דיכאונית, לא חייבת להיות טראומטית, במקרים רבים היא אירוע מתוכנן ומתקבל במשפחה – אמנם בצער גדול ובכאב, אך גם בהבנה ובאהבה. המציאות הזאת תגדיל את מספר העוזבים את דפוסי החיים החרדיים – אם לא בקפיצות גיאומטריות, לפחות בטור לינארי עקבי".

צילום: איתי רון

לא רק עמותת הלל מציעה סיוע ליוצאים בשאלה. רוחות השינוי בחברה החרדית הביאו לכך שיש כיום גם ארגונים חרדיים שתומכים בעוזבים. "הילד השני שלי אמר לי שהוא כבר לא מאמין", מספר הרב שמעון שנייבלג, מייסד עמותת "גדלנו". "אמרתי לו: נולדת בלי כיפה ואהבתיך – ואמשיך לאהוב"

הורוביץ נותן סימנים במשפחת חרדים מודרנית: האם עובדת כסגנית מנהלת בבית ספר ממלכתי-חרדי, האב מנהל את מחלקת "המגור החרדי" בחברת ביטוח, וביחד הם מכניסים 30 אלף שקל נטו בחודש. יש להם שישה, חמישה, ולפעמים אפילו רק ארבעה ילדים – לא שמונה, תשעה ויותר, כמו בבית הוריהם. השינוי בהכנסות והשפע הכלכלי היחסי משנה את אורחות החיים. ככלל, הסגנון של המודרניים הוא השתלבות ולא התבדלות. הם גרים בשכונה

בגרו, חיכתה משפחה תומכת מעבר לגדר. לדברי הורוביץ, היום מגיעות רוחות השינוי מכיוון שכבת ביניים חדשה וגדולה – החרדים המודרניים. זוהי קבוצה שהחלה לצמוח בתחילת שנות האלפיים על רקע עליית יהודים מארצות אנגלוסקסיות, התפשטות השימוש באינטרנט וגיי דול במעורבות חרדים בשוק העבודה. הם פותחים דרך לביקורת פנימית, ומשנים מוסכמות והרגלים ישנים. מטבע הדברים, בניה ובנותיהם הם הקבוצה העיקרית מקרב העוזבים.

הורוביץ מתבסס על עשרות קבוצות מיקוד וראיונות עם נערים ונערות חרדיות, יוצאים ויוצאות, בני משפחותיהם, אנשי מקצוע ואנשי חינוך מהקהילה החרדית. הממצאים, שיתפרסמו בהוצאת החטיבה למחקר של עמותת "יוצאים לשינוי", מתחברים ומקדימים בתחזיתם את נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. גם לפיהם שיעור החרדים לשעבר נמצא בעלייה – הן במספרים מוחלטים, והן באחוזים מתוך כל שנתון. לפי שתי שיטות מדידה שונות, כיום כ-14% מ-15% מהילדים שנולדים למשפחות חרדיות לא חיים כחרדים בבגרותם. השינוי דרמטי, וכדי להבין זאת יש לחזור כמה עשרות שנים לאחור. השפל בעזיבת החברה החרדית היה בקרב ילידי שנות ה-70 וה-80, שיצאו לקראת סוף המילניום. שיעור העוזבים בקרבם ירד אל 7%-8%. מאז נרשמת עלייה עקבית: בשנתון ילידי שנות ה-90 המאוחרות המספרים עלו מ-8% למעבר ל-10%, בקרב ילידי המילניום הנוכחי מדובר בכ-12.5%, מגיע ל-15% ואף צפוי להתקרב ל-16%. מכיוון שזו אוכלוסייה הגדלה בקצב מהיר של 4% לשנה (לעומת כ-2% באוכלוסייה הכללית), המספרים המוחלטים מתפוצצים: אפילו עלייה בשליש אחוז בשנה בשיעור העוזבים יוצרת בתוך שנים ספורות קפיצה דרמטית, וזה לא הכל. העתיד צופה שינוי גדול יותר. הורוביץ מסביר שמגפת הקורונה פערה פרוצות בגדרות הבידול החרדי. הבנות חוברו לאינטרנט לשם לימודים מקוונים, בתיאום עם ההורים. בתוך בתיים צפופים, הרחק מעיניהם של מחנכים ומשגיחים, הפך השימוש בטכנולוגיה מהרגל זמני לקבוע. גם עם חזרת הלימודים למוסדות, הקשר עם המרחב הדיגיטלי לא נותק. הגלישה, שהחלה אצל הבנות, זלגה לבחורים. כיום, גם בשיבות מהורם המרכזי, רבנים מעלימים עין ממכשירים שאינם "כשרים". הרבנים מעדיפים לשמר את הנער במסגרת, גם כשברשותו טלפון חכם ולפטופ "לצורכי לימודים שלא מחובר לאינטרנט" – שקר לבן שכולם שותפים לו. השפעת הקורונה עדיין אינה ניכרת בנתונים הרשמיים, שכן רבים מהצעירים שחוו את המציאות החדשה טרם הגיעו לגיל 25 – הסף למדידת "ציאה סוציולוגית" מהמגזר נתונים מובהקים על תפקיד הקורונה והשימוש באינטרנט יגיעו רק בשנים הבאות. מאוחר עוד יותר יוצאו השפעות 7 באוקטובר והמלחמה והמשקים חדשים שנוצרו עם החברה הכללית בהקשרם ועשויים להשפיע גם הם. בזמן שהסטטיסטיקאים נמנעים ממשקנות חד-משמעיות, המחקרים האיכותניים כבר מצביעים על התוויה. "זו רק ההתחלה", אומר הורוביץ, שחתום על אחד המחקרים המקיפים בספר "החברה החרדית – תמונת מצב" (2016). הורוביץ מוכיר שבעבר הקבוצה הכוללת של העוזבים היו בני חורים בתשובה – תוצר אופייני לחברה שהשכילה לפתות וכשלה בקליטה. ההורים הצטרפו בהתלהבות בשנות ה-60 וה-70, אך ילדיהם סומנו כסוג ב': נדחקו מההישבות הנחשבות, נפסלו לשידוך. הן מהם לא ייצא "חזון איש" הבא. הרב שך, מנהיג הציבור הליטאי, תרם לסדק. ההיתר שנתן לחוזרים לשמור על קשר עם משפחותיהם – לבקר אצל סבא וסבתא החילוניים ולהביא את הנכדים – נבע משיקולי חמלה והכשיר דלת מילוט. כשהילדים

רשומה היום לקורסים בגלישת גלים (בחברת נערות כמותה). בבין הזמנים משפחות יוצאות לטיולי קיאקים בצפון, נערים מסתובבים ליד נשים חילוניות הלבושות בבגדים קצרים, ויש חרדים מודרניים שפוקדים חופים מעורבים, בשם הרצון לבלות כמשפחה. תלמידות סמינר שנסעו לחו"ל כבר לא מנסות להסתיר זאת; גם אם למורת צוותי החינוך – זו תופעה שכיחה.

כפי שעולה מהראיונות שעורך איתן הורוביץ, הן כבר לא צועדות במסלול המוכר של לימודי הוראה והשתלבות במערכת החינוך החרדית. הן מתכננות לימודים אקדמיים, בתקווה להתקבל למכונים חרדיים: "מכון לב", "לוסטיג", ומשם לתואר שני באוניברסיטאות כלליות. הן וחברותיהן תיהן בסמינר לומדות חמש יחידות מתמטיקה ואנגלית וחולמות על מקצועות מכניסים. מנהלי הסמינרים מדווחים על עלייה בבקשות מצד הבנות (לאו דווקא מהוריהן) לתגבור מקצועות הליבה, כהכנה ללימודי מדעי המחשב ומקצועות טכנולוגיים דומים. מתברר שיש לזה גם ערך בשוק הוויוגים. "היא עשתה 5 יחידות" מופיע כשורה בביורפיה שמציגים לשדכנים.

בעבר מוסדות החינוך וההורים ניסו לדכא שאיפות קרייריסטיות; היום השאיפה לקריירה לגיטימית. נשים בעמדות בכירות, כמנהלות מחלקות מערכות מידע בבנקים או ראשי מחוזות בקופות חולים, זוכות להערכה. משכורת חודשית של 20-25 אלף שקל מאפשרת להרים תרומות נחשבות לקהילה: קידוש בבית הכנסת, עליות לתורה ותמיכה במשפחה.

"אם רוצים אורח חיים מודרני, קצבאות ות'רומות לא מספיקות", אומר הורוביץ. מחקר מראה שהמודל הישן של הישרדות כלכלית – אברך ואישה מפרנסת – מתערער. הוא מוחלף באידיאל זעיר-בורגני: קריירה ורמת חיים.

"במשפחות כאלה", ממחיש הורוביץ את השינוי: "הסבא והסבתא חרדים גמורים, אך הדור השלישי חי אחרת. ההורים, דור הביניים, מודרניים: שומרי מצוות אך מרופפים את המסגרת. הילדים לומדים במוסדות חרדיים, אך מכירים את העולם שבחוץ, ובגרותם נחלשים במנהגיהם. חלקם לא יהיו את עצמם כחרדים ויעדיפו 'דתיים מאוד' ואף רק 'דתיים', אחרים יגדירו עצמם 'מסורתיים'. בנות הימים יהיו מקרובם מי שלא ידקדקו בשמירת שבת ולא יקפידו בכשרות".

יותר מאתיופים, יותר מהדרוזים

גלעד מלאך, עמית מחקר בתוכנית חרדים במכון הישראלי לדמוקרטיה, מסביר את משמעות עיוות השינוי המסתמן ומציע למדינה להתכונן: "כבר כיום, כ-4,000 צעירים בכל שנה הם חרד-לשים (חרדים לשעבר), ובעוד כעשור מספרם צפוי לעלות על 6,000 בשנה. לשם השוואה – זה פלח גדול יותר מהפלח שיש כיום בכל שנתון מבני העדות האתיופית והדרוזית. אי אפשר להתעלם מצרכים של קבוצה כל כך גדולה ואופיינית. זהו, המועצה להשכלה גבוהה, משרד העבודה ומשרד הכלכלה חייבים להתכונן ולהפתח מומחיות ייעודית לקבוצת היעד, ולפתח כלים שיסייעו להם להשתלב בחברה הכלכלית. מה שיש עכשיו, לא יספיק".

הארגונים האזרחיים – "הלל" חלוצת התחום שפרצה דרך למועצת ציבורית ליוצאים מהחברה החרדית, ו"יוצאים לשינוי", שליוותה את הבג"ץ

צילום: איתן רון

עמותת "התקשרות", שהקימו **עמי ואביטל ברעם**, היא דוגמה נוספת לארגון חרדי שתומך בעוזבים ובבני משפחותיהם. "כשהבעל מפסיק לקום לתפילה, האישה בהתחלה מכחישה, חושבת שזה יחלוף", אומרים בני הזוג, שחוו בעצמם משבר משפחתי-דתי. "למדנו על בשרנו מה לא לעשות"

מודרניים ומשפיעים עליהם. נערה בת 14 מבית לא מודרני, אחת מ-12 אחים, וחברתה מבית מודרני, יושבות בערכים בגן הורדים בירושלים ומ' שוחחות בגילוי לב: "מה את באמת רוצה, לשבת בבית ולגדל תשעה ילדים?" הן חולקות מידע על תמיכת המדינה ביוצאים, ולשתיהן ברור שאינן רוצות לשחזר את גורל אחיותיהן שהתארסו ונישאו צעירות וכבר יש להן ילדים רבים.

הצעירות האלו דורשות יותר חופש, אינן מד' ווחות תמיד לאן הן יוצאות, מבלות בקניונים, אפילו בחנויות להלבשה תחתונה, ואינן חוששות לאתגר בשאלות על כללי הטקס ומנהגי המסורת. וכך, עולה מן הראיונות, כי נערה חרדית שבעבר עברה בחשש ליד חוף ים "רגיל",

מעורבת בעיר מעורבת ולא במובלעת חרדית. למשפחה יש מכוננית, האישה נוהגת, הבגדים צנועים אך נקנו בזארה. פגישה בבית קפה עם חברה לא נחשבת לעבודה זרה, וארוחות משפחתיות אוכלים מדי פעם במסעדות שף בירושלים ובל אביב, שהפכו כשרות עבור הקהל הזה. בחור פשות נוסעים לחו"ל, בחול המועד מבליים במלון נות טובים. מפתחים מודעות לתזונה ולפעילות גופנית כדרך חיים, וצורכים אמנות במוזיאונים, במופעי מוזיקה, במחול ובתיאטרון – בהפרדה מגדרית וכלי שירת נשים.

המודרניות אינה זרם מובהק, היא רצף, כפי שמסביר הורוביץ. כך בני הדור הצעיר המודרניים חולקים מרחבים ומוסדות עם בני גילם שאינם

צילום: איתי רון

"סוף־סוף רואים את המשפחה החרדית מתייצבת באומץ, הודפת את הרבנים ואת הלחץ חברתי ומחבקת את בניה שעוזבים את דרך התורה", אומר חוקר החברה החרדית **ד"ר ניר הורוביץ**. "הצעיר החרדי מקבל ביטחון שיציאה היא אפשרות. נסדק המיתוס שעזיבה תגזור בדידות ואומללות"

להשוואת תנאי התמיכה ביוצאים לתנאי התמיכה שמקבלים חרדים – מתרחבים. גם כתוצאה מורם גדל של פניות לעזרה. הפניות להלל, למשל, עלו מ-260 ב-2019 ל-820 ב-2024.

בד בבד צומחות ההקצאות הציבוריות מהממשלה. משרד הרווחה מתקצב את פעילות העמותות ב-9 מיליון שקל. 3 מיליון מממנים סלונים – מרחבים פתוחים במרכזי ערים לשהייה ולמפגש חברתי, סדנאות לפיתוח מיומנויות חיים, סיוע בלימודים, הכוונה והכשרה תעסוקתית. מאז 2015 נעזרו בפעילויות אלו כ-12 אלף צעירות וצעירים יוצאים, ומתוכם כ-2,270 ב-2024.

חלק עיקרי מתקציב משרד הרווחה (כ-6 מיליון שקל) עובר לעמותת הלל, המפעילה עבור משרד הרווחה מסגרות לנחשבים כאוכלוסייה בסיכון וזכאים לדיור מוגן על חשבון המדינה. בשנה האחרונה הוכפל מפעל הדיור, ויאיר הס, מנכ"ל "הלל", אמר החודש שבכוונת הארגון להכשיר פילו שוב בקרוב. כיום המערך כולל שני מקלטי חירום (הוסטלים) שבהם הדייר מקבל מעטפת שירותים מלאה עם צוות טיפולי 24/7. בנוסף, הלל מפעילה שמונה דירות לדיירים, שמנהלים את משק הבית בעצמם ומתרגלים חיים עצמאיים. מאז החלה הפעילות לפני עשור, התגוררו בדירות ובהוסטלים יותר מ-600 יוצאים ויוצאות. ב-2024 נעזרו במסגרות הדיור כ-148 צעירים וצעירות. 19% מהפונים להלל אובחנו עם קושי נפשי, 35% מהפונים דיווחו על פגיעות מיניות.

בתקופת "ממשלת השינוי" נולד פרויקט ייחודי בקיבוץ חצרים. חברי הקיבוץ החליטו להתגייס למען עוזבי החברה החרדית. סיגל מור, מנכ"לית משרד הרווחה דאגה ששימשה לפני כן כיו"ר המועצה האזורית "בני שמעון" שאליה שייך הקיבוץ, נרתמה וגייסה את עמותת הלל כמלווה ומובילה מקצועית. יו"ר הקיבוץ, עודד פלוט, מסביר שהדיירים עוברים תהליך מיון והתאמה לחיי קיבוץ ומוצמדת להם משפחה מאמצת. בתמיכת המועצה הם מקבלים דיור למשך שנה עד שנה וחצי, אוכלים בחדר האוכל, מבילים בבריכה ומכבסים במכבסה, ויכולים לעבוד בענפי המשק בשכר או להתפרנס בחוץ. משרד הרווחה משלם לקיבוץ כ-200 אלף שקל בשנה. יש כיום בחצרים שלושה יוצאים, ויו"ר המועצה הנוכחי, ניר זמיר, מקווה למשוך עוד שלושה, ולהציע את המודל לקיבוצים נוספים.

החידוש הגדול הוא שיש גופים חרדיים שפועלים בתחום אבל לא כדי להחזיר את הבנים, לפחות רשמית. "מה צריך יותר מזה כדי להבין את היקף התופעה?" אומר הורוביץ. "ההתעלמות החרדית הקלאסית נגמרה. בהנהגת הרבנים הבינו שלא ניתן לעצור או להכחיש, ולכן מנסים לנהל את האירוע מבפנים". ואכן, עמותות חרדיות משווקות קורסי הורות לנוער מאתגר ושבחות "התמודדות עם בנים" בבתי מלון, בתשלום. והביקוש רק גובר. השוק מגיב מהר יותר מהסטטיסטיקאים: וגם הפוליטיקאים: "יש, למשל, מבקשת תקציבים לטיפול בנוער נושר".

אחד מהמרחבים שמותאמים ליוצאות ויוצאי החברה החרדית הוא "החצר של יהודה" – מתחם עצי פרי, שיחי תבלין וגינת מאכל נטועים בחצר המקיפה מבנה ישן וציורי בגבול שכונות נחלאות ורחביה בירושלים. המקום, הפועל בהסכמות רבנים, כולל חללים מעוצבים ברוח הזמן לטובת

פילוסופי, ואילו ממני כאישה ציפו רק להיות עקרת בית טובה. קצת מ'דווקא' נכנסתי לשיעור רי גמרא, אך עם הזמן פניתי להגות מערבית כללית ואפילו הייתי בשיעור על האיסלאם."

היום והמוביל של החצר הוא יהודה כהן, בנו של השר והח"כ לשעבר יצחק כהן (ש"ס). כהן הבן הוא בוגר ישיבות ליטאיות שהתחתן עם חרדית אדוקה דוברת יידיש משכונת "בית יש-ראל" שעזבה את הדת. הם נפגשו כשהוא היה "שבאבניק בניו יורק", כלשונו. היום הוא מגדיר את עצמו "יהודי דתי לא חרדי, שומר מסורת ושבת". אשתו חילונית לחלוטין. החצר פועלת בתמיכות תקציביות של קרן ירושלים ועיריית ירושלים, שבמועצה שלה הרוב חרדי.

תקופת החגים היא זמן קשה במיוחד ליוצאים. "הם מגיעים ממקום שהחג היה טקס, כולם התכוננו והיתה משמעות ויחד משפחתי – ופתאום: ריק. זה מוביל למקומות לא טובים", אומר כהן בפנים רציניות. "אני אומר – תחגגו, אפילו בסגנון חילוני, רק אל תישארו בבית מתחת לשמיכה". בחצר עורכים חגים ברוח המסורת, בלי כפייה הלכתית. סעודה, שירים, שיחה על תוכן החג וזיכרונות מבית אבא. "לא מעירים למי שרוצה לעשן או לדבר בטלפון. לא יעשו את

התכנסות ולימוד ופתוח, חללי עבודה משותפים ומפגש חברתי ולהתייעצות עם עובדות סור ציאליות, רכו מיצוי זכויות וגורמי תמיכה דומים. על לוח המודעות תלויות הזמנות צבעוניות לאירועי אחר הצהריים והערב: קורסים פילוסופיים ברוח הרב וקס והרש"ר הירש, הרצאה בנר שאבשר מתורבת והשאלות שהוא מעורר בהלכה ובאתיקה והחיבור לטבעונות ועוד סדנאות ופעילויות שונות. יותר מ-600 חברים מגיעים לחצר ומשתתפים בפעילות אחת לפחות בכל חודש.

שרית פשקוס, בת 39 ואם לשניים שגדלה בבית חרדי־אמריקאי בבית שמש, מספרת: "כשיצאתי, חיפשתי חברה. עם הזמן הרגשתי קורשי. אני לא מכירה את השפה החילונית, לא יודעת לדקלם את מילות השיר 'הבית של פיטסבורג' ואין לי חוויות מהצבא. אני שונה. נתקלתי בסרטון בפייסבוק: מעגל שירה חסידי בחצר. וואו! זה מקום שאפשר לשיר בו שירים חסידיים במכנה סיים, לרקוד גברים ונשים יחד. זו מוזיקה שגדלה תי עליה, ואני לא רוצה לשכוח אותה. אני רוצה להתרפק עליה, אבל כמו שנעים ליי".

פשקוס הצטרפה לבית המדרש בחצר: "אני באה מבית אינטלקטואלי, האחים שלי תלמידי חכמים. בשולחן שבת תמיד היה דיבור עומק

זה ליד השולחן, אבל יוצאים לחצר", אומר כהן. "הקמתי את החצר כדי שהיציאה תהיה נקודת זינוק, ולא נקודת שפל", הוא מוסיף. "אני לא אוהב את הסיפורים על יוצאים שמגיעים מעולם חשוך של סבל ומסכנות, ועכשיו חיים בעולם החופשי שכולו אורה וצהלה. זה לא נכון משני הצדדים. יש מי שיצאו ממקומות קשים, ויש שמצליחים מאוד כחילונים – הרוב נמצאים באמצע. המשותף לכולם שהם צעירים ומוכשרים המחפשים את דרכם בחיים. הם לא מקרי רווחה".

פסקוס מביאה את סיפורה האישי כדוגמה לכך: "הייתי אישה שיצאה לעולם האמיתי בלי כלים – אפילו בגרות לא עשיתי – בלי כישורי רים, עם ילדים, שלא יודעת לנהל כספים. המערכת ישר הציעה את הפתרון הצפוי: רווחה. לא בשביל זה יצאתי מהעולם החרדי. לא כדי להיות מוחלשת ונתמכת סעד. נכנסתי בכל הכוח לחיים: התקדמתי מעבודה כמוכירה ווטרה למנהלת פרויקטים, והגעתי לתפקיד משמעותי בסוכנות היהודית כמארגנת משלחות לאירופה. הובלתי הקמה של מערך סקרים עבור בית החור לים שערי צדק. עכשיו אני מקדמת מיום ליוזמות

"ביניהם לכיון עצמם היוצאים שופעים ביקורת חריפה על העולם שממנו יצאו", מסכימים פסקוס וכהן, "אך בעבודה, כשהם שומעים חילונים מדברים לא יפה על חרדים, הם קופצים. הם מרגישים קרובים לשני הצדדים. היוצאים יכו לים להוות גשר בין העולמות".

האדמו"ר אוהב אותם

חסידות בעלזא, מהחצרות החרדיות החזקות והעשירות בישראל, הקימה את "אהבת קדומים" לקיום ולשיקום הקשר עם בניה שעובו. הארגון הוקם ביוזמת אדמו"ר החצר אחרי שצעיר ממשפחות חסידות התאבד. הארגון מצהיר על עצמו: מקור לתמיכה, אוויר קשבת ומקום בטוח, בלי לדרוש שהעובדים יוותרו על זהותם החדשה. "זה התחיל משיחות ברחוב – את מדברת עם אמא שלך? מה עם אחיך? והפך ליוזמה מסודרת", מספר יוצא החצר החילוני המשמש איש קשר בין העמותה לעובדים כמותו. "אנחנו לא מנסים לחנך מחדש את העולם החרדי", הוא אומר בלהט, "רק רוצים שהורים ישאלו את עצמם: זרקתם את בת ה-18 מהבית? איפה היא תישן הלילה?"

במקביל פועלים ב"אהבת קדומים" לשלב את הבנים והבנות בתוכניות הכשרה מקצועית, בשיתוף קרן "צורים" של סטף ורטהיימר, אלה קורסים טכנולוגיים מלווים במלגות קיום.

קשה להאמין שהחצר החסידית שבמשך שנים ניתקה מגע מבניה ה"יושרים" וראתה בהם מקור לבושה, ויתרה על שאיפה להחזירם לחיקה. ובכל זאת, אי אפשר שלא להתרשם מהשינוי. גם אם המטרה למנוע הוצאת שם רע לחסידות, לפחות במכתן המעשה, התמיכה הכנה והקשר האמיתי עדיפים על הניכור והחרם מן העבר.

עמותת "גדלנו", מייסודו של הרב שמעון שנייבלג, בנו של אדמו"ר החצר החסידית הקטן נה "זידיטשוב", תומכת בהורים ובמשפחות שבגם "אינו הולך בדרך הוריו", כלשון הרב, המבקש להימנע מכל עלבון או פגיעה. "כל חיך אתה עוסק בהוראה, מגדל תלמידים, מחנך משפחות, ויום אחד – זה מגיע הביתה", הוא מספר על עצמו. "הילד השני שלי, הבן הראשון, לקח פנייה הצדה. עילוי, מחונן, מומין אותי לשיחה ואומר שאינו מאמין. זו לא בחירה שלו. הקדוש ברוך הוא מחליט. אמרתי לבני: נולדת בלי כיון, בלי ציציט וכלי פאות – ואהבתך. אתה הבן שלי, ואמשיך לאהוב. אומרים לי שנכשלת, כי הבן אינו הולך בתלם. לא נכון. אם הייתי מרים ידיים – אז באמת נכשלת".

לדבריו, הוא המיר את הצער בשליחות: "אני בוכה, ויום-יום נושא תפילה שיחזור לדרך התורה. כילד בן שבע הבטחתי שאהיה מורה שאוהב את התלמידים ולא ארביץ גם אם יעשו דברים קשים. 30 שנה אחרי – אני עומד בדבריי. הבן שלי סיפר שהורים המנתקים קשר גורמים צער לילדים. הילד מחפש את עצמו, אין לו חוף מבטחים. הוא יכול להתאבד. הבן שלי ביקש לפרסם את הגישה שלי, כדי להציל".

אלפי זוגות הורים ומשפחות פונים לשנייבלג. לכן כמי ששייך ונאמן לחצר חסידית, הוא מבקש להדגיש שאינו מקים חצר מתחרה. פעילותו נשאת בגדרות התמיכה למשפחות בנים ובנות ש"יצאו מדרך התורה". הוא מקיים שבתות ומפגשי התחזקות עם רבנים ואנשי מקצוע – הלכתיים, חינוכיים ופסיכולוגיים – לשיח פתוח על הקשר עם הילד: כיצד להתנהל מולו? מה אומרים לסכיבה? איך שומרים על הילדים הנותרים בבית? והאם מותר בכלל, הלכתית, להישאר בקשר?

אחת המטרות היא להעניק להורים הרשאה: להכיל ולהמשיך לקוות – בלי לחוש שמכאן ואילך כל צעד לקראת הילד הוא בגידה. "היינו צריכים לשמוע את זה מרב", אומר אב לילדה שהודיעה כי אינה מאמינה ועוזבה את הבית. "לא מהעובדת הסוציאלית, לא מהמטפלת. כשהרב אמר שאין איסור הלכתי – הרגשנו שזה בסדר להיות בקשר ולאהוב אותה".

הורים השותפים לחוויה חשים בשליחות להעביר את המסר הלאה. לפעמים השליחות בתוך המשפחה ולפעמים יוצאים לדבר ולחזק אחרים. משפחות מעידות על תהליך ריפוי כתוצאה מהשבר והטיפול בו: "הילדים האחרים רואים שאבא ואמא מתפרקים, הגדולים מבינים והקטנים מרגישים. זה נשמע מוזר, אבל דווקא הילד ש'שבר את הבית' – עזר לבנות קשרים טובים יותר במשפחה", אומרת אמא לילד שיצא ועדיין גר בבית. "כל אחד חייב לשאול את עצמו מה

ארוחת שיש בעמותת "הלל", שתומכת בעובדים. מספר הפניות שילש את עצמו בתוך חמש שנים | צילום: איתן רון

לדבריו, הגוף פועל מתוך התפיסה שמשבר דתי עלול להכשיל ולדרדר את היוצא. "השינוי צריך להיות שלב בדרך למעלה ולא חלילה בדרך למטה". הוא מספר על תחושותיו כשיצרו אותו קשר בראשונה: "בתור חילונים לא האמנו להם. היינו בטוחים שרוצים להחזיר אותנו. בסוף ראינו שבאמת רוצים נטו לתת ולחבק. לשמור עלינו. כשאילו את האדמו"ר מה למסור לנו הוא אמר: אני אוהב אותם, אוהב אותם, אוהב אותם". העמותה מארגנת בין היתר מפגשים שבועיים בכתי היוצאים. "אין סיכוי להכניס תכנים דתיים. העובדים לא יכולים לסבול שום דבר שמזכיר להם את החיים הקודמים. אם ננסה פעם אחת, לא יבואו שוב". מחלקים ליוצאים אוכל מוכן לשבת, מימון והפניה לעזרה נפשית ו"ליווי כלכלי אישי" – נטו כסף. הסיוע מוגבל לבוגרי מוסדות בעלזא ומטרומות פרטיות.

עסקית לנשים כמוני, שיצאו מהחברה החרדית". לדבריה, "אני לא חילונית. אני יוצאת מהחברה החרדית. בבית אנחנו עושים קידוש, בשביל היחד והמשפחה. אבל אין בכלל שמירת שבת. בפסח נסענו עם הילדים לאיטליה, לא שמרנו כשרות, ואפילו לא עשינו ליל הסדר. חשבנו ללכת לחב"ד, אבל הילדים לא התחברו, אז שיחררנו".

פעמיים בשנה יש בחצר ערב הורים. "קשה להורים. לא הכל פה לרווחה: יושבים בחברה מעורבת, מתלבשים חשוף", אומר כהן. "אני מבינה את הקושי של הוריי", אומרת פסקוס. "אם הבן שלי יחזור בתשובה ויילך למאה שערים – אני מתה", היא צוחקת וממשיכה: "ההורים שלי היו בטוחים שאלך לזנות ולסמים. אמרתי לאמא שיש ערב של הורים כמוה, שהכל יהיה כשר. רציני שתהיה גאה בי, שתראה מה אני עושה. בסיום היא אמרה שתמצא לבוא שוב".

חשוב לו באמת ועל מה יסכים לוותר."

שנייבלג מתקשה בהשגת מימון לפעילותו. נדבנים עשירים אינם ממהרים לפתוח את היד מחשש שתרומה תחשיד שבמשפחתם נפל דבר. אם באמת כבר נפל – הם חוששים שהתרומה תסגיר והם מתביישים. "כבר מכירים בקשיים של הילדים ונותנים עזרה, אך אין מסלולים לטיפול ותמיכה במשפחות. המשפחה היא המפתח ליציבות של הבן בחוץ. חבל שעדיין לא הכל מבינים זאת". עמותת "התקשרות" הוקמה "לטיפול במשפחות במשבר בגלל פער דתי". הפעילות נערכת במבנה דמוי יורט מסורתי, במושב כפר גמזו בעיר רות בן שמן. בערבים מתקבצים כאן עוזבים ובני משפחותיהם לסדנאות טיפוליות במגוון שיטות. יש כיבוד בשפע, משובח וכשר כמובן. המשפחות מסתדרים במעגל ומתבקשים להגיד דבר שהם שמחים שנפטרו ממנו בחיים הקודמים ודבר שהם הכי מתגעגעים אליו. בשלב אחר של הערב הם בוחרים חפץ ומשתמשים בו כאמצעי לתקשור הכעס, החששות והבקשות מבני משפחתם – הדמיון בסיפורים מחבר את כולם בהתרגשות ניכרת. בסוף הערב יש הופעה של סטנדאפיסט שמספר בדיחות חרד"לש"ם מצחיקות מאוד, אך בקהל סקרנים לא פחות לגבי הקריירה שלו וחיי, כמי שעובד בעצמו את הדת.

הצוות מורכב מפסיכולוגים קליניים, מגשרים ועובדים סוציאליים שמלווים משפחות שבהן אחד מבני הזוג – או ילד – עזב את הדת. "כשהבעל מפסיק לקום לתפילה, האישה בהתחלה מכחישה, חושבת שזה יחלוף", אומר עמי ברעם, מנכ"ל העמותה, "ואז נופל לה האסימון שהחיים איתו לא יהיו אותם חיים. הדרך הקלה היא להתגרש. אנחנו נוהגים האלטרנטיבה". ברעם הקים את "התקשרות" עם אשתו, אביטל. שניהם חב"דניקים, חוורים בתשובה וחוו בעצמם משבר משפחתי-דתי. היא עובדת סוציאלית, והוא מטפל בשיטת אימאגו. "למדנו על בשרנו מה לא לעשות, והחלטנו להפיץ את התורה", הוא מחייך.

התהליך הטיפולי נמשך שלושה חודשים, מתחיל בתיווך לקראת בנייה של הסכמות חדשות במרחב הבית, כך שהמשפחה תכיל את "הפער הדתי" שנוצר. "זה הילד שלך. גלה את ריאות. תעבוד על הכאב שלך", מצטט ברעם מדברי רים שהוא נוהג לומר להורים. "אם ירגיש שאתה אוהב אותו רק כשהוא דתי, זה מסר הרסני כלפי הילדים האחרים".

שמואל (שם בדוי) בן 35, ליטאי, גדל בבני ברק במשפחה חרדית בת 11 ילדים. למד בחיידה, המשיך ללימודים, נישא בשידוך בגיל 19 לחרדית מירושלים, והם הורים לחמישה ילדים. כיום הוא חילוני. "תמיד הייתי אדם שואל. בגיל 12 התווכחתי עם המורה לגמרא. כשהתחלתי לימודי משפטים, נחשפתי לראשונה לעולמות ידע לא תורני, והפקפוק גבר. כשנולד הבן החמישי אשתי כבר הבינה שאני רציני ונהיה מנהיג. התחלנו טיפול זוגי, והפננו לעמותת 'התקשרות'. בהתחלה נרתעתי – זה מקום של חרדים, ואני הרי רוצה לברוח מכל זה. אך הפסיכולוגית התעקשה, ולבסוף דווקא אצלים נפתח הלב. עזרו לאשתי לחיות עם השינוי ולייצר בינינו אמנת חיים חדשה: לאחרונה עברנו לגור בעיר מעורבת. את הילדים הגדולים העברנו לבית ספר דתי-לאומי. הקטנים עוד לא יכולים להיבין. בן ה-14 עבר את זה בקלות – הוא ממילא בשלב המרד וביקורתי בעצמו. הבת הגיבה בכאב.

סירבה לאכול ולשתות ובכתה. היום זה מאחורינו, אך לפעמים הילדים עוד שואלים: 'למה אתם לא מתגרשים? למה אבא בא לסעודת שבת אם הוא לא דתי?' אני עושה קידוש, ושר ומירות, כי אני אוהב את זה. חלק מהפלייליסט שלי עדיין חסידי. אין סיבה לוותר על ההנאות מהעולם ההוא. בערב שבת, אחרי הסעודה אני יוצא מהבית ונוסע לפגוש חברים. ביום כיפור אשתי והילדים צמו והלכו לבית כנסת. בשבילי זה יום קשה, אני ממש סובל בקיום כיפור כהלכתו. או ביליתי בטבע, בחברת יוצאים כמוני, עם שתייה טובה ומנג'ל".

אבל לא הכל פשוט. "אחיי כועסים עליי, מספר שמואל. 'בפורים, כשהשתכרנו יחד, איחלו לי 'לחזור בתשובה'. הם מתרחקים ונמנעים ממפגשים. הם לא רוצים שילדי, שמתלבשים מודרני, ישפיעו על הילדים שלהם. הוריי לא מוכנים שאגיע בשבת: 'אם אתה נוסע – אל תבוא בכלל'. הצעתי לאבא לבוא ל'התקשרות' – רק בשביל החוויה, אולי יפתח אצלו משהו. הוא צחק. לחסידי יש אהבת ישראל – יותר קל להם להכיל ולקבל. ליטאים כמונו? קודם אלוהים, אחר כך הבן שלך".

יש סימנים שונים של פתיחות שלא היתה בעבר: פעם

ההורים ומוסדות החינוך ניסו לדכא את שאיפות הקריירה של הנשים. כיום נשים בעמדות בכירות כבר זוכות להערכה. משכורת חודשית של 20-25 אלף שקל מאפשרת לתמוך במשפחה ולתרום לקידוש בבית כנסת ולעליות לתורה

"שתי הגישות תרמו לנרטיב שגוי שלפיו היצא הוא קורבן", אומר רוזנבלט. המדינה מחלקת תקציבים נדיבים להשכלה והכשרות מקצועיות לחרדים: אם אתה בפנים – תקבל. אם עובדת והוגדרת כמסכן – גם תקבל. אבל אם פשוט יצאת – תתמודד לבד, בלי הכשרות, בלי סיוע, ועם פערים שהחינוך החרדי הותיר בך. במציאות יש יוצאים שעוזבים לא מפני שהם שונאים את הדת ולא מפני שהתעללו בהם, אלא מפני שהם רוצים חיים אחרים משל הוריהם. וכן, גם אם הם מוכשרים וחזקים, הם צריכים קצת עזרה – כמו כל מהגר".

"השיח הדיכוטומי גרר את תופעת העזיבה לזירה הפוליטית כדלק במאבק דתי-חילוני וזה מקשה על המדינה להירתם. אני בא לכנסת לקדם תקנות, פונה למשרדי ממשלה לגייס תקציבים, ועוד לפני שבדקים אם הבקשה מוצדקת ואם יש כסף – מבררים את ההקשר הפוליטי: הלנו אתה או לצרינו? והרי זו בכלל לא השאלה! יציאה היא מצב אנושי עם מאפיינים וצרכים, ואנחנו מתבקשים לענות לצרכים אלה".

את חזונו מציג רוזנבלט דרך השרי "בלדה לעוזב קיבוץ". "פעם עזיבת המשק היתה בגידה. ההורים התביישו, והבן היה חומק בחשאי לביקור בדור שלנו איש לא זוכר על מה היתה המהומה. בחזון אחרית הימים שלי, עזיבת משפחה חרדית היא כמו בקיבוץ, או לפחות כמו במשפחות הדתיים-לאומיים: כואב להורים, אך לא טראומטי. אנחנו רחוקים משם, אך המומנטום חיובי". ■

— עוזב. זה לא אומר בהכרח שהוא הופך לחילוני ומפסיק להאמין".

גלעד מלאך מדגיש "יציאה בשאלה" היא עזיבה של קבוצה מסוימת, אך לא מעבר לקבוצה מוגדרת אחרת: "כשאדם עוזב את החברה החרדית, הוא לא הופך לחילוני – הוא קודם כל עוזב את קבוצת המוצא שלו. זהו החדש מתגבשת בהמשך".

לפי סקרי הלמ"ס, פחות מ-20% מיוצאי החברה החרדית מזדהים כחילונים. "כמו שדתל"ש זו זהות נפרדת מחילונים, גם אצל החרדים יש רצף כזה. וכדאי להכיר בו", אומר מלאך.

השיח על עזיבת החיים החרדיים עוצב במשך שנים בשתי גישות: מצד אחד, גישת העסקנות החרדית הציגה את היוצאים כפורקי עול, לא יוצלחים, שאינם עומדים בנטל לימוד וחיי תורה, וכינתה אותם בשמות מעליבים כמו "נושאים". לפי החרדים, במקרה הטוב הם יסיימו כמתדלקים בתחנות דלק, ובמקרה הרע – יתאבדו. מהצד השני היתה עסקנות חילונית, שניסתה לעזור ליוצאים בכנות, אך בחרה בדרך החינוך מחדש, התנשאות ותיעוב כלפי העולם החרדי.